

بررسی مقایسه ای مهارت های اجتماعی دانش آموزان دختر و پسر ابتدایی شهر مریوان

بختیار هنرجو

کارشناسی آموزش ابتدایی معاون اجرایی مدارس

Bakhtyarhonarjo@chmail.ir

عباس صدیقی

کارشناسی آموزش ابتدایی مدیریت مدارس

Abbassedighi@chmail.ir

امجد ایراندوست

کارشناس آموزش ابتدایی معاون آموزشی

Amjadirandost@chmail.ir

پروین سبحانی

کارشناسی علوم تربیتی معاون پرورشی

Parvinsobhani@chmail.ir

چکیده

تحقیق حاضر بر حسب هدف کاربردی و از لحاظ شیوه ی گرد آوری داده ها پیمایشی از نوع زمینه یابی است می باشد این تحقیق به دنبال بررسی بررسی مهارت های اجتماعی دختران و پسران شهر مریوان می باشد لذا این تحقیق از نوع زمینه یابی می باشد. در این نوع تحقیقات اطلاعات را به طور مستقیم از گروه مورد مطالعه به دست می آورند و نمونه انتخاب شده در این تحقیق معمولاً گسترده و وسیع می باشند. جامعه ی آماری تحقیق حاضر را کلیه ی دانش آموزان دختر و پسر شهر مریوان تشکیل می دهند برای انتخاب نمونه آماری در تحقیق حاضر، از روش نمونه گیری تصادفی ساده و طبقه ای استفاده شده است به نسبت تعداد دختران و پسران شهر مریوان استفاده شده است به طوریکه به دلیل گستردگی جامعه ی مورد نظر ۶۰ نفر از دانش آموزان دختر و پسر به عنوان نمونه ی آماری انتخاب شدند. ابزار گرد آوری اطلاعات در این تحقیق پرسشنامه ی مهارت های اجتماعی که این ابزار محقق ساخته استفاده شد که این پرسشنامه متناسب با متغیرهای تحقیق. (۱-۵) بعد مهارت های خود مدیریتی. (۶-۱۰) بعد مهارت های جرات ورزی. (۱۱-۱۵) بعد مهارت های تحصیلی. (۱۶-۱۸) بعد مهارت رفتار اجتماعی (۱۹-۲۳). بعد مهارت موفقیت اجتماعی (۲۴-۲۷) بعد مهارت گفت و گو بودند. نتایج تحقیق در دو سطح آمار توصیفی و آمار استنباطی انجام می شود و از مشخصه های آمار توصیفی نظیر، فراوانی و درصد فراوانی و در سطح آمار استنباطی به منظور سنجش نظر پاسخگویان از آزمون تی مستقل استفاده شد. نتایج نشان داد که بین مهارت های اجتماعی دانش آموزان دختر و پسر در مدارس شهر مریوان تفاوت معنی داری وجود دارد.

واژگان کلیدی: مهارت های اجتماعی، خود مدیریتی، جرات ورزی، مهارت تحصیلی

مقدمه

مهارت‌های اجتماعی، رفتارهایی هستند که فرد را قادر به تعامل مؤثر و اجتناب از پاسخ‌های نامطلوب نموده و بیانگر سلامت رفتاری و اجتماعی افراد هستند. این مهارت‌ها ریشه در بسترهای فرهنگی و اجتماعی داشته و شامل رفتارهایی نظیر پیشقدم شدن در برقراری روابط جدید، تقاضای کمک نمودن و پیشنهاد برای کمک به دیگران است. از مهمترین اهداف آموزشی دوران کودکی توسعه مهارت‌های اجتماعی بوده و میزان برخورداری کودکان و بالغین از این مهارت‌ها بر سلامت فردی و اجتماعی و نیز موفقیت تحصیلی آنان اثر گذار است (گرشمن، ۱۹۹۰ به نقل از وحدانی نیا، ۱۳۸۵). از طرفی دیگر مهارت‌های اجتماعی، رفتارهایی هستند که فرد را قادر به تعامل مؤثر و اجتناب از پاسخ‌های نامطلوب نموده و بیانگر سلامت رفتاری و اجتماعی افراد هستند. این مهارت‌ها ریشه در بسترهای فرهنگی و اجتماعی داشته و شامل رفتارهایی نظیر پیشقدم شدن در برقراری روابط جدید، تقاضای کمک نمودن و پیشنهاد برای کمک به دیگران است. از مهم‌ترین اهداف آموزشی دوران کودکی توسعه مهارت‌های اجتماعی بوده و میزان برخورداری کودکان و بالغین از این مهارت‌ها بر سلامت فردی و اجتماعی و نیز موفقیت تحصیلی آنان اثر گذار است. بسیاری از کودکان مهارت‌های اجتماعی مناسب را کسب نموده و این امر منجر به توسعه مشکلات روانشناختی نظیر برقراری ارتباطات ناموفق با هم‌تایان، عملکرد نامناسب تحصیلی، عدم شرکت در فعالیت‌های جانبی و انزوا، طرد شدن توسط هم‌تایان، اضطراب، افسردگی و عصبانیت در دوران کودکی و سنین ، بالاتر خواهد بود (گرشمن، ۱۹۹۰). سنجش مهارت‌های اجتماعی و اقدامات مربوط به آن از دهه ۱۹۷۰م. یکی از فعالترین عرصه‌های تحقیقات روانشناسان بوده است. تحقیقات در این باره نشان می‌دهد در طول سال‌های مدرسه ۱۰ تا ۱۵ درصد کودکان توسط همسالان خود طرد می‌شوند و نیز امکان طرد مستمر در مراحل بعدی زندگی آنان وجود دارد. علت این امر آن است که این دسته از کودکان مهارت‌های اجتماعی لازم را ندارند (متسون و اولندیک، ۱۹۸۸ ترجمه به پژوه، ۱۳۸۴).

بیشتر روانشناسان بر این باورند که مهارت‌های اجتماعی مجموعه رفتارهای فراگرفته و قابل قبولی است که فرد را قادر می‌سازد با دیگران رابطه مؤثر داشته باشد و از عکس‌العمل‌های نامعقول اجتماعی خودداری کند. همکاری، مشارکت با دیگران، کمک کردن، آغازگر برقراری رابطه، تقاضای کمک کردن، تعریف و تمجید از دیگران و تشکر و قدردانی کردن، مثال‌هایی از مهارت‌های اجتماعی به شمار می‌آیند (از سلیمانی و همکاران، ۱۳۸۹).

تبعات و پیامدهای برخورداری از سطوح نامناسب مهارت‌های اجتماعی منجر به فقدان سلامت رفتاری و اجتماعی مناسب در دوران بزرگسالی خواهد بود. نتایج مطالعات در این زمینه بیانگر آن است که گروه‌هایی نظیر مبتلایان به سوء مصرف مواد و زنان قربانی خشونت خانگی از مهارت‌های اجتماعی کافی در حوزه‌هایی نظیر سرپرستی تنش و فشارهای عصبی، انجام فعالیت‌های معمول، شغل یابی و مدیریت مسایل مالی برخوردار نبوده و بر این اساس نیازهای سلامت روانی و اجتماعی در این افراد باید مد نظر قرار گیرند (گلزاری، ۱۳۹۴). در متون روانشناسی مفهوم مهارت‌های اجتماعی به صورتهای مختلف تعریف شده است. برای مثال هالینگر (۱۹۸۷) مهارت‌های اجتماعی را عبارت از مهارت‌هایی می‌داند که برای داشتن ارتباط مثبت با دیگران و پذیرش توسط آنها ضروری هستند. اشنایدر و همکاران (۱۹۸۵) مهارت‌های اجتماعی را به عنوان وسیله‌ای ارتباط میان فرد و محیط تعریف می‌کنند و معتقدند که این وسیله برای شروع و ادامه ارتباط سازنده و سالم با همسالان به عنوان بخش مهمی از بهداشت روانی مورد استفاده واقع می‌شوند. با وجود آنکه این واژه به ظاهر ساده به نظر می‌آید اما به شدت تحت تأثیر سازه‌های روان‌شناختی و ویژگی‌های اساسی انسان مانند شخصیت، هوش، زبان، ادراک، ارزیابی، نگرش و تعامل میان رفتار و محیط قرار دارد (کشمیری، ۱۳۸۸).

مهارت‌های اجتماعی یادگرفتنی هستند، شامل رفتارهای کلامی و غیرکلامی اند با قصد، نیت، واکنشها و پاسخ‌های متناسب همراه اند، مستلزم زمان متناسب و کنترل رفتارهای خاص می‌باشند، متأثر از عوامل محیطی هستند، تقویت‌های اجتماعی دیگران را به حداکثر می‌رسانند اگر افراد جامعه با این مهارت‌های اجتماعی آشنا بشوند می‌توانند در جامعه، عقاید خود را بیان نموده و از نظرات خود دفاع کنند و با دوستان، همکلاسان و همسایگان ارتباط بگیرند و به آنان همدردی و همفکری نشان دهند. در صورت عدم برخورداری از این مهارت‌ها

وقتی وارد جمعی شوند نمی دانند چه بگویند و چگونه رفتار نمایند و قادر به برقراری رابطه متقابل اجتماعی و تعامل با دیگران نیستند. مشکلاتی نظیر بزهکاری، افت تحصیلی، ناسازگاری در مدرسه و اعتیاد و سوء مصرف دارو، ضعف در مهارت‌های اجتماعی به شمار می رود و لذا از نهاد آموزش و پرورش انتظاری رود که امکان رشد تمام استعدادها بالقوه ی کودکان و نوجوانان را فراهم سازد. مهارت‌های اجتماعی بر رفتارهای فراگرفته ی مطلوبی دلالت دارد که فرد را قادر می سازد با دیگران رابطه ی مؤثر داشته و از واکنش های نامعقول اجتماعی خودداری کند. با وجود اهمیت فزاینده مهارت های اجتماعی در رشد و تحول کودکان فراگیری این مهارت در همه کودکان به شکل یکسان صورت نمی گیرد. در بیشتر کودکان رشد مهارت های اجتماعی مناسب از راه تعامل با والدین، خواهران، برادران، بستگان و همسالان طی فرایندی به نسبت آرام و خود به خود صورت می گیرد بهرامگیری، ۱۳۸۰. در مورد رشد اجتماعی و نسبت آن با سن فرد میتوان گفت که بلوغ اجتماعی یک پدیده مربوط به رشد است و با افزایش سن فزونی می یابد، به طوری که می توان گفت همچنان که کودکان بزرگ می شوند در تنظیم رفتار خود به نحوی هماهنگ با انتظارات جامعه ای که زندگی می کنند، توانایی بیشتری می یابند. کودکان می آموزند که معیارهای جامعه خود را بپذیرند، سایقه ای خود را از راه هایی که از لحاظ اجتماعی قابل قبول است، بیان یا سرکوب نمایند. نیازهای دیگران را در نظر داشته باشند، اظهار همدردی نمایند، به خاطر دیگران از منافع شخصی خود چشم پوشی کنند و برای به دست آوردن هدفی مهمتر، از لذت فوری چشم پوشی کنند (کهرازی، ۱۳۸۴). پژوهشها نشان می دهند که اجتماعی شدن و توانایی تعامل با دیگران در زندگی بسیار مهم است. به سخن دی یگر، برقرار ارتباط با دیگران نیازمند رشد مهارت های اجتماعی است همچنین از دیگر پیامدهای زیانبار نقص در مهارت های اجتماعی می توان به ضعف در پیشرفت تحصیلی، شکست های اجتماعی، اضطراب، افسردگی، مورد سوءاستفاده قرار گرفتن، ایجاد مانع برای ارتباطات اجتماعی و انزوای اجتماعی اشاره کرد (بیلینی و همکاران، ۲۰۰۷، به نقل از گلزاری، ۱۳۹۴).

از آنجا که جامعه ی امروز نیازمند افرادی است که بتوانی به نوعی گلیم خودشان را از آب بیرون بکشند تا در سطح اجتماع دچار مشکل نشوند پس می توان این ضرورت را در دنیای امروز احساس کرد به همین دلیل طراحی و اجرای روش ها و برنامه های مداخله یا مناسب برای بهبود مهارت‌های اجتماعی آن بسیار ضروری است

روش تحقیق

تحقیق حاضر بر حسب هدف کاربردی و از لحاظ شیوه ی گرد آوری داده ها پیمایشی از نوع زمینه یابی است می باشد. زیرا هدف تحقیقات کاربردی توسعه دانش کاربردی در یک زمینه ی خاص است به عبارت دیگر تحقیقات کاربردی به سمت کاربرد علمی دانش هدایت می شود و این پژوهش به قصد کاربرد یافته هایش می باشد این تحقیق به دنبال بررسی بررسی مهارت های اجتماعی دختران و پسران شهر مریوان می باشد لذا این تحقیق از نوع زمینه یابی می باشد. در این نوع تحقیقات اطلاعات را به طور مستقیم از گروه مورد مطالعه به دست می آورند و نمونه انتخاب شده در این تحقیق معمولاً گسترده و وسیع می باشند. جامعه ی آماری تحقیق حاضر را کلیه ی دانش آموزان دختر و پسر شهر مریوان تشکیل می دهند برای انتخاب نمونه آماری در تحقیق حاضر، از روش نمونه گیری تصادفی ساده و طبقه ای استفاده شده است به نسبت تعداد دختران و پسران شهر مریوان استفاده شده است به طوری که به دلیل گستردگی جامعه ی مورد نظر ۶۰ نفر از دانش آموزان دختر و پیر به عنوان نمونه ی آماری انتخاب شدند ابزار گرد آوری اطلاعات در این پژوهش:

پرسشنامه ی مهارت های اجتماعی

برای نظر پاسخگویان در رابطه با مهارت های اجتماعی دانش آموزان از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد که این پرسشنامه متناسب با متغیرهای تحقیق. (۱-۵) بعد مهارت‌های خود مدیریتی: شامل کنترل خلق، پیروی از قوانین، مصالحه با دیگران در مواقع مناسب، انتقادپذیری و مشارکت در امور مختلف بر طبق تواناییها می باشد. (۶-۱۰) بعد مهارت‌های جرات‌ورزی: شامل شروع مکالمه، دعوت از دیگران برای برقراری ارتباط و اعتماد به نفس، معرفی خود در جمع دوستان و ابراز احساسات است. (۱۱-۱۵) بعد مهارت‌های تحصیلی: مانند انجام تکالیف، پیروی از دستورات مربی در انجام درس، درخواست کمک در مواقع برخورد با مشکل درسی، می باشد. (۱۶-۱۸) بعد مهارت رفتار اجتماعی: مناسب شامل صحبت با دیگران، همدردی با رنج دوستان، دل‌داری با دوستان، سر صحبت باز کردن با دوستان، تشکر کردن از دوستان، (۱۹-۲۳). بعد مهارت موفقیت اجتماعی: شامل محیط آموزشی حمایت کننده، تعامل با افراد در حوزه تحصیلی توانمند، آموزش مفاهیم تحصیلی شوند و بنابراین به طور مستقیم و غیر مستقیم در موفقیت های تحصیلی موثرند (۲۴-۲۷) بعد مهارت گفت و گو: احوال پرسی، گفتن خواهش کردن، تشکر کردن، به کار بردن اسم ها، انتخاب موضوعات مناسب برای گفت و گو، جلوگیری از رفتار نسنجیده،

گوش سپردن فعال ۲۸-۳۱ بعد مهارت تحمل دیگران: توانایی شنیدن نه از دیگران، کنار آمدن با افراد پرخاشگر، عذرخواهی کردن، کمک خواستن از دیگران، انتقادپذیر بودن، مذاکره کردن، احترام گذاشتن به به دیگران. طراحی شده و براساس «طیف لیکرت» از ۱ تا ۵ درجه بندی گردیده است که شماره ۱ نشان دهنده هرگز و شماره ۵ بیانگر همیشه می باشد و از آزمودنی ها خواسته شد تا نظر خود را راجع به هر سوال بر مبنای مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت مشخص نمایند. برای تجزیه و تحلیل داده های این تحقیق، از نرم افزار SPSS استفاده می شود تجزیه و تحلیل داده های این تحقیق، در دو سطح آمار توصیفی و آمار استنباطی انجام می شود و از مشخصه های آمار توصیفی نظیر، فراوانی و درصد فراوانی و در سطح آمار استنباطی به منظور سنجش نظر پاسخگویان از آزمون تی مستقل استفاده خواهد شد.

یافته ها

جدول (۱) شاخص های آماری مهارت های اجتماعی دانش آموزان

متغیر	میانگین	انحراف معیار	X ²	
			آماره	معنی داری
مهارت های اجتماعی پسران	خود مدیریتی	۹/۴۶	۱/۰	۲۳/۶۶
	جرات ورزی	۱۱/۰۳	۱/۷	۲۶/۰۰
	تحصیلی	۷/۰۶	۱/۰	۱۱/۳۳
	موفقیت اجتماعی	۹/۴۳	۲/۰	۲۱/۷۳
	گفت و گو	۶/۵۰	۱/۶	۳۰/۶۰
مهارت های اجتماعی دختران	خود مدیریتی	۱۰/۳۳	۱/۳	۱۴/۸۰
	جرات ورزی	۱۰/۲۰	۱/۳	۱۳/۸۶
	تحصیلی	۶/۴۳	۱/۶	۱۳/۶۰
	موفقیت اجتماعی	۸/۴۶	۱/۵	۱۲/۴۰
	گفت و گو	۵/۴۶	۱/۸	۲۹/۲۶

براساس یافته های جدول (۱) همانطور که مشاهده می شود میزان میانگین مهارت جرات ورزی (۱۱/۰۳) در پسران بیشتر از سایر مهارت هاست به طوریکه میانگین میانگین خود مدیریتی (۹/۴۶) و مهارت تحصیلی (۷/۰۶)، مهارت موفقیت اجتماعی (۹/۴۳) و مهارت گفتگو (۶/۵۰) می باشد همچنین میزان مهارت خود مدیریتی (۱۰/۳۳) و جرات ورزی در دختران (۱۰/۲۰) بیشتر از سایر مهارت هاست به طوریکه مهارت تحصیلی (۶/۴۳) موفقیت اجتماعی (۸/۴۶) و مهارت گفتگو (۵/۴۶) می باشد. همچنین آزمون آماری تی دو بررسی تفاوت معنی داری شاخص های مهارت خود مدیریتی، جرات ورزی، تحصیلی، موفقیت اجتماعی، گفتگو را در دو گروه دختر و پسر مورد بررسی قرار داد که دو گروه از لحاظ شاخص های مورد بررسی همگن بودند. به عبارت دیگر ترافیک معنی داری داده ها در دو گروه در حد عالی بود.

یافته های استنباطی

جدول شماره (۲) میانگین و انحراف معیار مهارت اجتماعی در دانش آموزان دختر و پسر

متغیر	گروه ها	میانگین	انحراف معیار
مهارت اجتماعی خود مدیریتی	پسر	۹/۴۶	۰/۱۸
	دختر	۱۰/۳۳	۰/۲۵
مهارت اجتماعی جرات ورزی	پسر	۱۱/۰۳	۰/۳۱
	دختر	۱۰/۲۰	۰/۲۵

۱/۰۸	۷/۰۶	پسر	مهارت تحصیلی
۱/۱۶	۶/۴۳	دختر	
۱/۹۹	۹/۵۶	پسر	موفقیت اجتماعی
۱/۵۰	۸/۴۶	دختر	
۱/۶۷	۶/۵۰	پسر	گفتگو
۱/۸۷	۵/۴۶	دختر	

برای بررسی تفاوت میانگین بین مهارت های اجتماعی در پسر و دختر از آزمون T گروه های مستقل استفاده شده است. همانگونه که در جدول بالا آمده است میانگین مهارت جرات ورزی پسران (۱/۱۰۳) و خود مدیریتی دختران (۱۰/۳۳) بیشترین میانگین را دارا می باشند.

آزمون لون برای برابری واریانس		آزمون معنی داری T		متغیر	
متغیر	F	سطح معنی داری	T	درجه آزادی	سطح معنی داری
خود مدیریتی	۳/۷۹	۰/۰۵۶	-۲/۷۸	۵۸	-۰/۸۶
جرات ورزی	۱/۷۶	۰/۱۸۹	۲/۰۳	۵۸	۰/۸۳
مهارت تحصیلی	۰/۲۷۱	۰/۶۰۵	۲/۱۸	۵۸	۰/۶۳
موفقیت اجتماعی	۳/۵۹	۰/۰۶۳	۲/۴۱	۵۸	۱/۱۰
گفتگو	۰/۱۳۹	۰/۷۱۱	۲/۲۵	۵۸	۱/۰۳

در جدول بالا برای بررسی فرض برابری واریانس در مهارتهای اجتماعی دختران و پسران از آزمون لون استفاده شده است. مقدار آزمون F در مهارت خود مدیریتی برابر ۳/۷۹ در مهارت جرات ورزی ۱/۷۶ در مهارت تحصیلی ۰/۲۷۱ در مهارت موفقیت اجتماعی ۳/۵۹ و در گفتگو برابر با ۰/۱۳۹ می باشد که سطح معنی داری همه ی مهارت ها بزرگتر از سطح خطای ۰/۰۵ می باشد که معنی دار نیست و این نشان می دهد که پراکندگی میزان مهارت های اجتماعی در پسران و دختران دو گروه یکسان است. برای بررسی تفاوت میانگین دو گروه از آزمون T گروه های مستقل استفاده شده است. مقدار آزمون برابر T در مهارت خود مدیریتی برابر ۲/۷۸- در مهارت جرات ورزی ۲/۰۳ در مهارت تحصیلی ۲/۱۸ در مهارت موفقیت اجتماعی ۲/۴۱ و در گفتگو برابر با ۲/۲۵ می سطح معنی داری تمامی مقیاس ها از سطح خطای ۰/۰۵ کمتر می باشد که معنی دار است. بنابراین می توان گفت که بین میانگین مهارت های اجتماعی دو گروه دانش آموزان پسر و دختر تفاوت معنی داری وجود دارد.

بحث و نتیجه گیری

امروزه به رغم ایجاد تغییرات عمیق فرهنگی و تغییر در شیوه های زندگی، بسیاری از افراد در رویا رویی با مشکلات زندگی فاقد توانایی های لازم و انسانی هستند که این امر آنان را در مواجهه با مسایل و مشکلات زندگی، آسیب پذیر نموده است. در سال های اخیر توجه زیادی به مبحث پرورش مهارت های اجتماعی شده است چرا که مهارتهای اجتماعی به توان برقراری ارتباط با دیگران اطلاق می شود به گونه ای که فرد بتواند به حقوق، الزامات، رضایت خاطر و یا انجام وظایف خود در حد معقولی دست یابد، بی آن که حقوق دیگران را نادیده بگیرد و در عین حال بتواند در این موارد مبادله ای باز و آزاد با دیگران داشته باشد.

کورینک و پاپ^۱ (۲۰۰۴) در مروری بر پژوهشهای انجام شده در یافتند بسیاری از تعاریف به رفتارهای کلامی و غیر کلامی مانند کلمات، تظاهرات صوتی و کارهایی اشاره می کنند که به همگام استفاده در تعاملات با همسالان و بزرگسالان منجر به پیامدهای اجتماعی مثبت می شوند. در تعریفی دیگر، مهارتهای اجتماعی اغلب به عنوان مجموعه ی پیچیده ای از مهارت ها در نظر گرفته شده است که شامل ارتباط، حل مساله و تصمیم گیری، جراتورزی، تعاملات با همسالان و گروه و خودمدیریتی می شود. در راستای این تحقیق تحقیقاتی در داخل و خارج از ایران صورت پذیرفته اند که با نتایج این تحقیق همسو و هم نتیجه می باشند از جمله می توان به نتایج تحقیق سلیمان

¹ Korinek & Popp

نژاد و سوادى (۱۳۹۳) اشاره کرد که نشان دادند بین میانگین نمرات کودکان گروه آزمایش و کنترل در زمینه تأثیر قصه های قرآنی بر مؤلفه های مهارت های اجتماعی (رفتارهای نوع دوستانه، رفتارهای اجتماعی نامناسب، رفتارهای تکانشی، رابطه با همسالان، برتریطلبی و اطمینان زیاد به خود داشتن تفاوت معنی داری وجود داشت. همچنین تحقیق کشمیری (۱۳۸۸) که در تحقیقی به بررسی مقایسه ی مهارتهای اجتماعی دانش آموزان دارای ناتوانی یادگیری و عادی پرداخت تجزیه و تحلیل یافته هانشان داد که در دو عامل رفتارهای غیراجتماعی و تکانشی / پرخاشگری و نیز در نمره ی کل مقیاس، تفاوتی معنی داری بین دو گروه وجود دارد .

منابع

- به پژوه، احمد و سلیمیان، بهروز (۱۳۸۰) مقایسه ادراک لیاقت های شناختی و اجتماعی در دانش آموزان با پیشرفت تحصیلی پایین، دیرآموز و عادی، مجله روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، شماره های: ۳۱، ۱۰.
- بهرامگیری فاطمه (۱۳۸۰)، بررسی تأثیر آموزش مهارت حل مسأله در بهبود مهارتهای اجتماعی دانش آموزان عقبمانده ذهنی خفیف، پایان نامه ی کارشناسی ارشد دانشگاه الزهرا
- سلیمانی، منصور؛ افروز، غلامعلی؛ لواسانی، مسعود (۱۳۸۹) تأثیر آموزش مهارتهای اجتماعی بر سازگاری اجتماعی. مجله تعلیم و تربیت استثنایی، شماره ۶
- کشمیری، معصومه (۱۳۸۸) مقایسه ی مهارتهای اجتماعی دانش آموزان دارای ناتوانی یادگیری و عادی، مجله تعلیم و تربیت استثنایی، شماره ۹۵ و ۹۶
- کهزازی فرهاد، (۱۳۸۴). بررسی اثربخشی آموزش مهارتهای حل مسأله در کاهش افسردگی دانش آموزان ۱۵-۱۸ ساله شهرستان زاهدان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس،
- گلزاری، فاطمه (۱۳۹۴) تأثیری مداخله داستان های اجتماعی بر بهبود مهارت های اجتماعی دانش آموزان پسر ایتستک، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه الزهراء، فصلنامه مطالعات روانشناختی دوره / ۱۱ شماره ۱
- Gresham FM, Elliot SN. Social skills rating system (Manual). American Guidance Service 1990, USA
- Hollinger, J. D. (1987). Social skills for behaviorally disordered children as preparation for main streaming: Therapy practice and new directions, *Remedial and special education*, 8. 17-27.
- Schnieder, B. H., Rubin, K. H., & Iedingham, J. (1985). Children's peer relations: Issues in assessment and intervention, New York: springer-verlag.